

Ur *Fjärde Internationalen* 3-91

Janette Habel

”En unik period i fredstid” på Kuba

Efter det sovjetledda COMECON-blockets sammanbrott har Kuba drabbats av en allt djupare kris. Sedan augusti 1990 har det rått en ”unik period i fredstid”, för att använda Fidel Castros omskrivning för den svåraste perioden under de trettio år som gått sedan revolutionen.

De planer för landets ekonomiska utveckling under 90-talet som gjordes upp inom ramen för den ”socialistiska arbetsdelningen” har blivit mer eller mindre överspelade. Industrialiseringen, som grundades på garanterad sovjetisk olja, skulle koncentreras och specialiseras på:

- sockerrörsprodukter, en viktig industripotential;
- bioteknologi, som stimulerats av kubanska hälsovårdens framgångar (som upptäckten av vaccin mot meningitis B visar);
- tillverkning av delar till informationsteknologi, tillsammans med Östtyskland;
- modernisering av sockerplantagerna;
- teknologisk upprustning av nickelberedningen.

Genom förnyad jakt efter oljefyndigheter och genom att bygga en kärnkraftsanläggning skulle Kuba övervinna sitt allvarligaste handikapp: den nästan totala bristen på energitillgångar. Denna brist har lett till ett kroniskt internationellt beroende, som sockerproduktionen inte kan kompensera p.g.a. råvaruprisernas svängningar på världsmarknaden.

Gulfkriget visade hur bräcklig och spekulativ oljemarknaden var. Iraks erbjudande efter införandet av FNs embargo om att förse världens fattigaste länder med gratis olja väckte genklang: Tredje världens oljeimportörer köper små kvantiteter till de högsta priserna eftersom de inte har råd att finansiera kontrakt som löper över lång tid.

Fram till 1989 fanns inte detta hinder för Kuba – det var utan tvekan den största fördelen med den ”broderliga” hjälp, som i andra delar var betydligt mycket mindre ensidig än vad man i allmänhet antar. Knapphet på olja betyder omedelbart kaos i transporter och arbete. Detta påverkar industrin, matproduktionen och de förnödenheter som skall till befolkningen, som till två tredjedelar bor i städerna.

Stor armé

Landets försvar ligger i händerna på en armé som näst efter Brasiliens betraktas som den starkaste i Latinamerika. 15 procent av befolkningen kan på ett eller annat sätt beväpnas och den militära styrkan framställs ofta som ett direkt hot mot USA.

Nyligen talade Jeane Kirkpatrick om faran för att kommandotrupper från Kuba skulle kunna förstöra kärnkraftsanläggningen vid Floridas kust.¹ Det politiska syftet är att sätta press på Sovjet att ytterligare dra åt tumskrubarna på Kuba, men det bortser från den kubanska arméns grundläggande defensiva karaktär. Dessutom är arméns räckvidd begränsad p.g.a. det nästan totala beroendet av utländsk olja och reservdelar.

Det är därför ingen överdrift att påstå att det är revolutionens överlevnad som står på spel. För första gången utgörs inte hotet av risken för en direkt invasion, utan den mer försåtliga kombinationen av en ytterligt allvarlig ekonomisk kris, en förstärkning av den amerikanska blockaden, extrema svårigheter att kunna leva ett normalt vardagsliv samt reella men alltför ytliga politiska förändringar. Detta kan leda till att befolkningens mest demoraliserade delar revolterar med följder som är omöjliga att förutse.

I åtta månader, med början i maj 1990, förhandlade Kuba med Sovjet innan en tillfällig överenskommelse undertecknades. Tillfällig därför att handeln länderna emellan skall ske på nya villkor, som ännu inte helt bestämts. Den slutliga överenskommelsen gäller enbart för 1991 och förnyade förhandlingar kommer att krävas för att bestämma villkoren för framtida ekonomiska och handelsförbindelser.

Enligt den kubanske utrikeshandelsministern Ricardo Cabrisas beror osäkerheten delvis på att förhandlingarna ägde rum samtidigt som varken planen för 1991 eller den sovjetiska statsbudgeten hade godkänts.² Avtalets slutgiltiga utformning är än mer osäkert eftersom förhandlarna måste bestämma viktiga detaljer, t.ex. vissa priser. Men huvudorsaken är att den ekonomiska och politiska krisen i Sovjet gör att avtalen inte blir tillförlitliga.

Det gamla betalningssystemet gällde fram till den 31 mars; därefter måste handeln betalas i hårdvaluta med priser som beräknats utifrån världsmarknadspriserna.³ Inte heller med detta prissystem, oavsett hur bra det är, kommer Kuba att ha något val när det gäller reservdelar eftersom en stor del av industrin av nödtvång utrustats med sovjetiska maskiner

Sockerpriset

Att ta hänsyn till världsmarknadspriserna för t ex sockerprodukter är inte lätt. Cabrisas har påpekat att detta pris varken återspeglar handeln mellan EG och ACP-länderna (länder i Afrika, Karibien och Stilla Havet) eller handeln mellan USA och dess traditionella handelspartners, som sker med priser som ligger betydligt över världsmarknadens.

Sovjet gick till slut med på att köp fyra miljoner ton socker under 1991 till det förmånliga priset 0,24 dollar per pound (1 pound = 454 gram), ett pris som är lägre än under de tidigare avtalen men dubbelt så högt som det nuvarande marknadspriset. Tio miljoner ton olja och oljeprodukter – tre miljoner mindre än tidigare – skall säljas till 20 dollar per fat, något högre än det rådande världsmarknadspriset. Kuba måste betala transportkostnaderna med hårdvaluta. Det finns flera begränsningar även för andra viktiga leveranser.

Tidigare hade avtal slutits med 62 sovjetiska myndigheter och 25 000 företag tilläts handla med Kuba.⁴ Dessa avtal fungerar inte längre och en bristsituation har uppstått. För att undvika katastrof fick Kuba extra oljeleveranser i januari.⁵

Det mest överraskande politiska utspelet rör avbetalningen av Kubas skuld till Sovjet – Castro har i flera år räknat med att skulden skall avskrivas. Skulden uppskattas till ca 15 miljarder rubel och skall från nästa år skrivas om i hårdvaluta med en ännu inte fastställd ränta. Med tanke på Kubas brist på hårdvaluta har 90-talet börjat dystert, och landets valutabrist kommer att förvärras eftersom man inte längre kommer att få vidareexportera sovjetisk olja.

Livsmedelsproduktionen

Kuba har en stor jordbrukspotential. Men trots verkliga framsteg är varken produktionen av grödor eller kreatur tillräcklig för att kunna föda befolkningen. Det beror på att produktionen av sockerrör och citrusfrukter för export på statsjordbruken prioriterats. Dessutom måste Kuba importera gödningsämnen, utsäde och reservdelar.

Lägg därtill de energikostnader som mekaniseringen av sockerrörsskörden medför (ett sätt att komma till rätta med bristen på arbetskraft på landsbygden). 'På detta område spelar såväl det internationella beroendet som ekonomiska och politiska beslut en viktig roll.

Importen av livsmedel har minskat betydligt och tillgången har påverkats avsevärt i framför allt Havanna, där ca 20 procent av befolkningen bor. Livsmedelsplanens speciella betydelse förklaras av det akuta behovet av att garantera landets självförsörjning på livsmedel efter de alarmerande bristerna under 1990 vilket försatte hela landet i larmberedskap.

Förseningar av de sovjetiska sädesleveranserna ledde till brist på bröd, samtidigt som bristen på säd till hönsen ledde till kraftigt minskad äggproduktion. Tidigare rådde fri tillgång på ägg men nu är de ransonerade till 4-5 st per vecka. Bulgariska kycklingar och tjeckoslovakiskt öl har inte heller kommit fram och risimporten har minskats trots att riset tillhör basmaten på ön.

Kuba står inte på randen till hungersnöd. Detta beror delvis på att *libreta* (ransoneringskort) garanterar att alla får den grundläggande näringen, men framför allt på att kubanerna en gång om dagen äter på kollektiva institutioner, arbetsplatser, skolor osv vilka har sina egna kanaler för att skaffa livsmedel. Inte desto mindre är läget mycket allvarligt – förutom bristerna finns akuta distributionsproblem vilket gör vardagslivet svårt. Att köa kan ta timmar och kräver en avancerad planering; hela familjen tvingas delta (speciellt far- och morföräldrar), ”rotation” skapas med hjälp av kölappar och frånvaron på arbetsplatserna har ökat.

Ransoneringar

Sedan 1990 har antalet ransonerade varor ökat och omfattar 242 olika dagligvaror, t ex skor, kläder, möbler, leksaksbilar och hygienprodukter. För en kort tid sedan blev det omöjligt att få tag i rengöringsmedel, såpa, schampo och rakknivar i vissa delar av landet. Försäljningen av elektriska apparater har också begränsats avsevärt, framför allt för att hushålla med energi och för att det inte finns några pengar att importera dem för. Därför kommer det heller inte att säljas några kylskåp i år på det tropiska Kuba. Luftkonditioneringsanläggningar – ett arv i städerna från den amerikanska epoken – kommer att ersättas med kinesiska ventilationsanordningar och endast nygifta kommer att få strykjärn.

Cykelåldern – med cyklar från Kina – har inträtt. Flera allvarliga olyckor har inträffat eftersom cyklar ett okänt transportmedel på Kuba. I städerna har man tagit sig fram med bilar och på landsbygden med hästar. Antalet tidningar, antalet sidor samt upplagan har skurits ner (utan att innehållet därför skulle ha blivit bättre!).

Bokkris

Pappersbristen har också lett till kris i bokproduktionen. Enligt *The Economist* (9 feb. 1991) publicerades fram till förra året årligen 500 nya titlar – ”öns befolkning är glupska läsare och det säljs så mycket böcker att det Kubanska bokinstitutet varje vecka publicerar en tio-bästa-lista över de mest sålda titlarna.”

Man bör i detta sammanhang komma ihåg, vilket också *The Economists* Havannakorrespondent gör, att ”1959 var en fjärdedel av befolkningen analfabeter.” Detta visar såväl på hur omfattande de senaste trettio årens kulturella revolution varit som på hur allvarlig krisen är i dag. Kubanska vetenskapsmän försöker finna ett sätt att använda sockerrörsskal för att tillverka papper samtidigt som inga nya böcker trycks. De kvarvarande boklagren försvinner från bokhandlarnas hyllor trots att priset höjts med 50 procent.

Det tydligaste tecknet på hur allvarlig krisen är är den strikta kontroll på försäljning av mediciner, som tillkännagavs av regeringen i mars. Restriktioner kommer att införas på ett stort antal mediciner i de offentliga apoteken, individuella recept kommer att kontrolleras och viktiga ordinationer kommer att ges på sjukhusen. Priset på vissa mediciner kommer att höjas för att hindra all onödig konsumtion. Med tanke på hur stolt Kuba är över sitt sjuk- och hälsovårdssystemet – ett av Tredje Världens mest utvecklade – talar åtgärderna sitt tydliga språk.

Den 17 februari 1991 varnade Fidel Castro för Kuba måste göra sig redo för ”den värsta av alla ekonomiska situationer. Vi måste vinna tid under denna första fas under ‘den unika perioden’ och förbereda oss för den andra och tredje fasen.” Denna tredje fas skulle i värsta

fall – om inte ens de nuvarande avtalen med Sovjet respekteras – kunna leda till en slags krigskommunism under fredstid.

För att undvika detta lutar sig de kubanska ledarna mot att handeln med Latinamerika och Kina skall öka, ökad turism, fler *joint ventures* (samriskföretag) med europeiska länder (under villkor som ännu inte specificerats) och att den amerikanska blockaden skall upphöra (tyvärr fullständigt hypotetiskt). Det är nödvändigt att finna en ekonomisk politik – eller enbart en politik – som leder till att det kubanska folket håller ut till slutet av tunneln och tills den internationella solidariteten visar sig.

Fler joint ventures

Under tiden är det nödvändigt att förbereda sig för det värsta, hushålla på alla områden, speciellt med energi, och vinna tid. Regeringen har redan ändrat sin inställning till delägar-skap. Det finns redan många *joint ventures* inom turism: spanska och kanadensiska företag har varit med om att bygga nya hotell och anställa och avskeda personal efter eget gott-finnande. Men hittills har det inte förekommit utländskt kapital inom industrin.

För första gången har regeringen brutit en trettioårig tradition och tillåtit ett franskt konsortium bestående av *Total Enterprise* och *Compagnie Européenne des Pétroles* (CEP)⁶ att börja exploatera olja utanför Kubas nordkust.

Sexårskontraktet undertecknades i Havanna i december 1990 med Kubas *Union del Petroleo* med ekonomiska villkor som inte avslöjats. Kontraktet innebär, enligt en kubansk diplomat, att om lönsamma oljefyndigheter hittas, så ”kommer inkomsterna att delas mellan Compagnie och kubanerna.”⁷

Kuba överväger också att tillåta utländska köpare att äga 49 procent av vissa företag – gränsen är bestämd i lagen om utländska investeringar från 1982. Enligt ordföranden i föreningen för kubanska ekonomer, Luis Cardet Henando, skulle utländska investeringar innebära att det ekonomiska beroendet av en marknad försvinner”, något som Kuba lider av idag. Ett beroende som samtidigt riktat investeringarna till sockerindustrin, sockerrörsprodukter, bioteknologi och ordbehandling inom ramen för COMECON.⁸

Dessutom ägde en annan talande händelse rum i början av 1991: den 16 januari under-tecknades för första gången ett femårigt handelsavtal med Kina. Efter Östtysklands ”försvinnande” har Kina blivit Kubas främsta handelspartner. En gemensam kommission på regeringsnivå tillsattes 1988, ett år då handeln ökade med 50 procent, och i januari träffades den för tredje gången. Under 1990 uppgick handeln länderna emellan till 578,15 miljoner dollar. En femårig överenskommelse har undertecknats jämte ett handelsfördrag för 1991. Kuba skall leverera socker, citrusfrukter, nickel och, för första gången, kubanska biokemiska produkter.

Enligt det kubanska kommunistpartiets tidning *Granma* är förhoppningarna stora på sam-arbetet. Kina har garanterat krediter för tillverkning av cyklar och ventilationsanläggningar och samarbete är på gång inom konfektion, skor, keramik, motorer, verktygsmaskiner, traktorer, livsmedelsindustri, elektronik mm.

Kinas utrikeshandelsminister Li Lan-qing har betonat att skälen för den kubansk-kinesiska handeln är ekonomiska – Kina hoppas kunna utöka sina relationer med Latinamerika, medan Kuba söker en marknad för de produkter som tidigare såldes till Östeuropa. Men han identifierade också en politisk aspekt – vilket kan syfta på betalningssättet som stipulerats i det ännu inte offentliggjorda avtalet.

Traditionellt har handeln mellan de två länderna skett med dollar, men det kan antas att den kinesiska regeringen har gjort eftergifter med tanke på Kubas brist på hård valuta. Sedan mars

1990 har Kina garanterat förmånliga betalningsvillkor samt kreditmöjligheter till Kuba. Men trots den ökade handeln med Kina kompenserar den inte de förluster Kuba lidit på annat sätt.

Turism

Ett tredje sätt att mildra de ekonomiska spänningarna är turismen. Mer än 320 000 turister besökte ön 1989 och under de sex senaste åren har turismen i genomsnitt ökat med tio procent. Regeringen försöker fyrdubbla antalet hotell till 1992, vilket också kommer att leda till fler joint ventures med spanska, italienska, österrikiska, franska och finska företag. Men även om antalet turister p.g.a. de låga priserna ökar från Kanada och Europa beroende, så kräver en mer fullständig expansion turister från Kubas närmaste granne, dvs amerikanska turister.

Amerikanska resor till Kuba är emellertid hårt reglerade (dock ej för journalister, kubansk-amerikanska familjer och forskare) och straffen kan innebära 250 000 dollar i böter eller 12 år i fängelse.⁹ Även om straffen i stort sett är teoretiska, är de tillräckliga för att avråda de flesta potentiella besökare (i synnerhet som det samtidigt råder blockad).

Sist men inte minst skall man inte underskatta den avundsjuke som kan väckas hos kubanerna av det som en del kallar "turist-apartheid." Kontrasten mellan denna privilegierade och skyddade sektor och folkets vardagsbekymmer bär frön till en konflikt.

Teoretiskt skulle Kuba kunna dra fördel av att banden med Östeuropa bryts genom att på nytt knyta an till landets naturliga geopolitiska fält: den latinamerikanska kontinenten. I praktiken är Kuba inte längre totalt isolerat och handeln har utvecklats. Denna utväg är emellertid begränsad eftersom de latinamerikanska länderna själva är alltför skuldsatta och p.g.a. att trycket från den amerikanska blockaden är starkt.

Dåliga grannar

Från Mexico, Venezuela och Colombia skulle Kuba kunna köpa olja och samtidigt få starkt reducerade transportkostnader. Men de vill inte gå med på några som helst ekonomiska eftergifter gentemot Kuba samtidigt som de själva befinner sig i förhandlingar med USA. De förnyade förhandlingarna om San José-avtalet, som gäller oljeleveranser inom regionen, innefattar inte Kuba så länge som vissa villkor inte godtas (villkor som Castro heller inte tycks vara villig att acceptera).¹⁰

Med tanke på de enorma internationella hindren och dagens ogynnsamma politiska förhållanden skapas den ekonomiska politiken från dag till dag. Tendensen tycks peka mot decentralisering, vilket innebär att kubanska företag som har utrikeshandel får större självständighet gentemot ministerierna, samtidigt som den kubanska Handelskammaren kommer att få en viktigare roll i utrikeshandeln. Skiljedomstolen för utrikeshandeln skall omorganiseras för att ta hand om tvister som kan uppstå mellan kubanska och utländska företag då de gör allt för att kringgå byråkratisk kontroll.

Men huvudproblemet är huruvida decentraliseringen också kommer att gälla socialt och politiskt. Om verklig makt att kontrollera och styra överläts till såväl företag som lokala institutioner samtidigt som byråkratiskt kaos endast kan förvärra fattigdomen och göra folket ursinnigt. Idén att återinföra en fri marknad för jordbruksprodukter och stimulera bönderna att förbättra tillgången på mat tycks delas av många åtminstone i Havanna.¹¹

Undertryckandet av fria marknader rättfärdigades genom de orättvisor de orsakade, men frågan är om den svarta marknadens orättvisor är bättre. Målet är att förhindra profitering på bönder och mellanskikt, men utvecklingen av en underjordisk ekonomi har gynnat "en tendens mot kapitalism" p.g.a. "växande kommersiella profiter" (enligt en officiell rapport).

De allvarliga distributionsproblemen är ytterligare en störande faktor. Det finns oräkneliga *chistes* (skämt) som hånar den statliga sektorns ineffektivitet och slöseri; en sektor inom vilken korrupta tjänstemän, som genom sin *teque-teque* (jargong) döljer sin dubbelmoral och gjort stora pengar.

Kriminellt utslagna

I rapporten *Merkantilism och brott på Kuba: nuvarande och framtida konsekvenser* skriver Fernando Barral om ”den konstant ökande brottsligheten i landet, oavsett om det förekommer hårda straff eller om vissa brott avkriminaliseras” och om faran för att strafflagen utnyttjas för ”att reducera sociala fenomen till individuella handlingar.”¹²

Barral bedömer att det finns tre delar av befolkningen som är försöker skaffa sig illegala profiter: ”en marginaliserad eller anti-social grupp... som tycks stärkas genom bestraffning; ett skikt bestående av korrupta anställda och tjänstemän, om blivit kriminella genom ’sitt tjänstemannaupdrag’; samt ett skikt av nya borgare som består av mellanhänder och legala handelsmän och resterna av den gamla småbourgeoisin.” Den gemensamma nämnaren är att de inte vill ge upp sina egna intressen.

”Så till vida som dessa intressen står i motsats till revolutionens, bildar de en social grupp med en mycket farlig potential och som i en gynnsam politisk konjunktur skulle kunna framkalla en spontan politisk rörelse med en anseelig kontrarevolutionär dynamik. Enligt vår mening kan det inte uteslutas att de kriminella klasserna i sin helhet kan inta negativa politiska attityder som skulle kunna leda till spontana kontrarevolutionära rörelser. Denna fara är desto större eftersom det finns grupper av intellektuella som vill hjälpa dem till självmedvetande, att identifiera sina intressen, om de förmår övertyga dem om att de revolutionära institutionerna är deras fiende och om de lyckas ge dem en politisk grund och ledare.”

Detta är den explosiva situation i vilken det kubanska kommunistpartiets fjärde kongress skall äga rum. Enligt en del kubaner skall den bli en kongress då man skapar en ”ny grundval,” men ännu har inget datum bestämts.

Janette Habel

Översättning och redigering: Ingemar Sandström

Översatt ur: *International Viewpoint* nr 205, 29 april 1991

Noter

¹ *International Herald Tribune*, 31 mars 1991.

² *Granma*, 3 februari 1991.

³ *Informe Latinoamericano*, 7 februari 1991.

⁴ A. a.

⁵ R. Cabrisas, *Granma*, 3 februari 1991.

⁶ CEP har specialiserat sig på utvinning och produktion av kolväten, ingår i Interagra-gruppen, och leds av Michel Doumeng, och har även varit verksam i Östeuropa, Laos och Vietnam. Se *Investir*, 8 april 1991.

⁷ *Financial Times*, 8 mars 1991.

⁸ *International Herald Tribune*, 1 april 1991.

⁹ A. a. 5 april 1991.

¹⁰ Enligt San José-avtalet förser Mexiko och Venezuela de karibiska länderna med olja till förmånliga priser. Detta förändrades i januari i år: de två länderna har sett till att 80 procent av kostnaderna för oljeleveranserna kan betalas under en femårsperiod. Se *Informe Latinoamericano*, 7 februari 1991.

¹¹ ”Agriculture et alimentation: les enjeux de l’approvisionnement”, Denise Douzant-Ronsenfeld i *Problèmes d’Amérique latine*, nr 99, januari-mars 1991.

¹² Dr Fernando Barral: *Mercantilisme et criminalité a Cuba, effets et conséquences futures*, AFP, Havanna, april 1990.